מנורת המאור — בענין לישת המצה

השער הה'

בענין לעשות המצות ושמירת העיסה מלהחמיץ. אמ' קרא ושמרתם את המצות, דרשו רז"ל שמור עיסת המצה מכל דבר שמביא אותה לידי חמיצה. לפי' אסרו ללוש המצה עיסה גדולה, שאין היד יכולה ליזהר בה כראוי, ותבא לידי חמוץ.

שיעור העיסה הראויה ללוש בפסח כאחד היא ארבעים ושלשה ביצים וחומש ביצה סימן חלה. ומזה השיעור חייב אדם להפריש חלה. ועיסה פחותה מזה השיעור פטורה מן החלה. ורבנן קשישי שיערו ואמרו שזה השיעור הוא כלי מרובע שיהיה באוירו ובאורכו וברחבו ובקומתו כל אחד מאלו ששה אצבעות מאדם ממוצע. והרמב"ם ז"ל כתב שהוא כלי שיש באוירו ששה אצבעות פחות משני חלקים מתשעה שיכיל חמשים ושמונה אוקיות, ובחלה שמפרישין ממנו ששים אוקיות. ואם לשו עיסות קטנות יכולין לצרף אותן ביחד בכלי שיש לו שפה, או כל בסל, ומפרישין ממנו חלה. וכן כתב הר' יצחק ן' גיאת ז"ל ואנן לא בריר לן שיעורה. לפכך נהיגין ללוש מדות קטנות ולאפות כל אחת בפני עצמה ומצרפין אותן בסל ומפרישין החלה. ועוד כלל אחד לדעת זה השיעור, ימלא כלי גדול מים ויתן אותו לתוך כלי אחר ריקן, ויתן במים מג' ביצים בינונים, ויתן אותם בנחת אחת אחת, והמים היוצאים, כלי שמחזיקין אותן, לא פחות ולא יותר, היא השיעור. ועוד כלל אחד. ימלא כלי מים, ויערה המים ממנו לכלי אחר, ואחר כך יתן בו מג' ביצים, ויחזיר בו המים שעירה ממנו, והמים הנותרים הם המדה. וזהו כלל יפה.

מחמין את התנור לפחות חצי חמים, ואז מתחילין ללוש את העסה, כדי שלא תתערב העסה מלהתעסק בה תמיד, כדי שלא תבא לידי חמוץ, ונותנין אותה מיד בתנור, דתניא כל זמן שעוסקין בבצק אינו בא לידי חמוץ. ולכתחלה צריך שלא יגביה ידו ממנו עד שידבקנו בתנור. ואם הניח הבצק ולא נתעסק בו, אין הפת אסורה, אלא באחד מארבעה דברים. א' אם הניח הבצק מלהתעסק בו שיעור מהלך מיל, הוי הפת חמץ. אפי' שלא נראה בו סימני חימוץ, דיו בשיעור מהלך מיל. [ב'] או אם הכסיפו פניה, אע"פ שלא נתעכבה מלהתעסק בה שיעור מהלך מיל, והוי חמץ נוקשא. והאוכל ממנו פטור. אבל הר' יצחק בן גיאת כתב שחייב עליו כרת. ג' אם נשמע קול בעיסה בשעה שמקישין עליה ביד, או נשמע קול בעיסה אחרת שנילושו שתיהן כאחת, או בעיסה שנילושה אחריה, דתנן החרש, פי' העיסה החרשת שלא ישמע קולה, אם יש כיוצא בו, שהחמיץ אסור. ומפרש בגמ' אם אין כיוצא בו מאי, אמ' ר' אבהו, כתי' שיהלך אדם ממגדל ניניא לטבריא, דהיינו מיל. ד' אם החמיצה עד שיהיה בה סדיקין, אפי' לא נתעכבו סדקיה זה בזה, אלא אחד הנה ואחד הנה כקרני חגבים, הוי חמץ גמור, והאוכלו חייב כרת. וכן פסק הר' יצחק ן' גיאת ז"ל.

אין לשין את המצה לא במים חמין, בין שהוחמו על האור בין שהוחמו לשמש, ואם עבר ולש, אינו צריך לא הכספת פנים ולא השמעת קול ולא מהלך מיל ולא שנסדק הבצק, אלא הפת אסורה מיד. כדגרסי' במ' פסחים דרש רבא אשה לא תלוש לא בחמה ולא בחמין ולא בחמי חמה ולא במים

הגרופים. פי' הר' יעקב ז"ל מים הגרופין מן המולייר, והוא דוד גדול שנחשתו עבה ותלוי על מקום האש ומים שבתוכו חמין אפי' כשאין אש תחתיו. וי"מ מים הגרופים, מים שלא לנו. עברה ולשה מאי, רב אשי אמ' הפת אסורה, וכן פסק הר' יצחק אלפאסי זצ"ל, וכן כתב בהלכות גדולות. והר' יצחק ן' גיאת ז"ל אפי' במים שלא לנו אוסרין, אבל רש"י ז"ל והרא"ש ז"ל אסרו דוקא בחמין ובחמי חמה, אבל במים שלא לנו בדיעבד שרי, ואפי' לכתחלה שרי למילש בהו אי ליכא אחריני.

אין לשין את המצה במקום השמש, ואפי' ביום המעונן, אלא במקום מכוסה. דתניא יומא דעיבא כוליה שמשא, אפי' תחת כל אויר הרקיע לא תלוש. ורבינו יונה ז"ל אסר ללוש המצה בקרוב מן התנור, כדי שלא יגיע החמימות לפת ויבא לידי חמוץ. ואין מעבירין הפת על השמש כשמוליכין אותה לתנור לאפות.

וצריכה האשה שני כלים של מים כשהיא מתעסקת בבצק, אחד שמקטפת בו, פי' שממרחת פני הפת, והשני לצנן ידיה. כדגרסי' במ' פסחים דרש רבא צריכה האשה להיות לה שני כלים, אחד שמקטפת בו ואחד שמצננת בו את ידיה. ולשין לכתחלה לרמב"ם ז"ל בביצים, אבל רש"י ז"ל היה מסופק אם מחמיצין ואם לאו, ור"ת והרא"ש ז"ל התיר ללוש בהן. ולשין נמי במי פירות ביין או בשמן או בדבש, שאין מי פירות מחמיצין. והוא שלא נתערב בהן מים. ואם לש בהן, הואיל ולא נתערב בהן מים, אינו צריך שמירה ולא אזהרה, שאינו מחמיץ לעולם. ויש מחמירין. ואם נתערב בהן מים ולש אותן בהן, יזהר בעיסה יפה יפה, ויאפה אותה מיד בלא שום עכוב. דתניא אין לשין המצה ביין ושמן ודבש שנתערב בהן מים. ואם לש תאפה מיד. וכך פסקו הר' יצחק ן' גיאת ז"ל והרא"ש ז"ל. והמחמיר הרי זה משובח.

עושין מן המצה עוגות ורקיקין, ואין עושין ממנה צורות וידים וצורת חיה ועוף ולא כיוצא בהם, מפני שמתעכבין בהם. אבל מציירין הפת במסרק של ברזל, כדי שלא תפוח הפת. ובלבד שימהר לעשות בלא שום עיכוב.

מצה שעשאה גוי, כתב הרב ר' האיי גאון ז"ל מצה שאפאה גוי בפני ישראל על ידי שומר כתקנה, מותרת לישראל לאוכלה. ובעלי מעשה וחסידים מחמירים על עצמם כגאונים המחמירים, ולשין בעצמן ואפין המצה, לקיים בה לחם עוני. מה דרכו של עני, הוא מסיק התנור ואשתו אופה. ומצוה על כל אדם להשתדל בעשיית המצות ובאפייתן. וכך היה נוהג הרא"ש ז"ל היה משתדל בהן, והיה עומד על עשייתן לזרז העוסקין בהן, והיה מסייע בעריכתן. ויהיה כל אדם רגיל לומר, כל פירורין שיפלו מן העיסה בשעת לישה ועריבה יהיו בטלים, כדי שיתבטלו קודם חימוצן. וצריך לגרור הבצק מעל המסרק ומעל השולחן שעורכין עליו את הפת, אם נדבק בהן שום דבר מהעיסה, ויזהר בו שאיסור החמץ בפסח במשהו. וכל מה שיגרור ישרוף אותו, אם היה קודם המועד או בחולו של מועד, אבל ביום טוב שהוא אסור לשרוף אותו, יבטלנו קודם שיחמיץ, ויאמר הרי זה בטיל וחשוב כעפר, והמים שרוחצין בהן העריבה והכלים שמשתמשין בהן בעיסה והכלים שבהם המים שקטפו בו ושציננו בו הידים, שופכין אותן המים עם המים שרוחצין בהם העריבה והכלים במורד.